

Az „elsőéves hallgatók szociológiai vizsgálata”: A kommunikációs státusz és középosztályosodás

Az elsős hallgatók szociológia vizsgálatának beemelése vizsgálódásaink körébe – a fiatalok kommunikációs státuszának elemzésébe – több szempontból is kézenfekvőnek látszott. A 2001/2002. tanév elsőseinek helyzetét meghatározza az egyre kedvezőbbé váló demográfiai háttér, a felsőoktatás expanziójának igen erőteljes kibontakozása, amely egyben a felsőoktatás piacosodásának expanziója is: a 2001-ben felvett elsősök rendkívül magas aránya saját költségére folytatja tanulmányait (a költségtérítéssel diákok aránya a teljes populáción belül – amely száma az idén megközelítette a 100 ezer főt – 47,5%). Növekedett a levelező tagozatos hallgatók aránya (jelenleg 32,4%), de terjedőben van a távoktatásos forma is (11,7%).

A felsőoktatás egyfajta tömegesedésének egyik eredménye, hogy nő a főiskolába felvettek aránya (2001-es adataink szerint az összes felvettek 73%-a főiskolás, míg 1999-ben ez az arány 50% körül volt).

Számolnunk kellett azzal is, hogy a felsőoktatás expanziója azt is jelenti, hogy az elsős hallgatók származási és anyagi helyzetének leginkább meghatározója – a felsőoktatás expanziójától elválaszthatatlan – a középosztályosodási folyamat, amely a fiatalok továbbtanulási esélyeit növeli, ugyanakkor nem beszélhetünk a származási, etnikai, nemek közötti különbségek megszűnéséről, inkább azoknak átrendeződéséről.

Azaz az elsős hallgatók a korcsoport szerinti digitális szakadék „kedvező” oldalát képezik, és a fiataloknak azon csoportjába tartoznak, akikre a középosztályosodás következtében a fiatalok átlagánál magasabb fogyasztói státusz jellemző, vagyis a fogyasztás dinamikus növekedése csökkenti a fiatalok ezen rétegére éppen úgy vonatkozó származási, települési egyenlőtlenségeket. Mielőtt rátérnénk az elsős hallgatók kommunikációs státuszának jellemzésére, röviden összefoglaljuk demográfiai, társadalmi hátterüknek legfontosabb jellemzőit.

1. Az elsős hallgatók létszámának demográfiai-szociális összetétele

A 2001/2002 évi tanévben az elsőéves nappali szakos hallgatók száma 50308 fő volt. A férfiak aránya 45,3%, a nők pedig 54,7%. A nappali szakos hallgatóknak 66,7%-a főiskolai, 33,3%-a egyetemi hallgató. A hallgatóknak 87,1%-a állami, 13,1%-a költségtérítéses képzésben részesül. Életkor szerint a nappali szakos hallgatóknak mintegy egynegyede (25,1%) 19 éves, több, mint egyharmada (38,8%) 20 éves, csaknem egynegyede (24,3%) 21-22 éves, 7,1% 23-24 éves és a hallgatóknak 4,7%-a 25 évnél idősebb. A kormegoszlást elsősorban az magyarázza, hogy az érettségi évében 60%-át, csaknem kétharmadát vették fel az első éves hallgatóknak.

Az 1997/98 első éveseivel összehasonlítva a férfiak aránya lényegesen emelkedett – 40%-ról 45,3%-ra. Alapvető fordulat következett be a főiskolai és egyetemi hallgatók arányában. A főiskolai hallgatók aránya 40%-ról 66,7%-ra emelkedett ebben az időszakban. Az elsőéves nappali tagozatos hallgatók körében 1997/98-hoz képest 22%-ról 27%-ra emelkedett a megyeszékhelyekről érkezők aránya (Székelyi – Csepeli – Örkény – Szabados 1998, 54-55).

Az összes elsős hallgató (a nappalisok mellett figyelembe véve a levelezős, esti és távoktatásos tagozatra jelentkezőket is) 39,7%-a első generációs értelmiségi, közel egyharmada második generációs, és egynegyede harmadik generációs értelmiségi lesz. A főiskolásoknak csaknem fele, 47,3%-a, az egyetemistáknak viszont csak egynegyede lesz első generációs értelmiségi. Az egyetemistáknak egyharmada harmadik generációs a főiskolások egyötödével szemben. Az is megállapítható, hogy a nők nagyobb arányban válnak első generációs értelmiségivé, mint a férfiak. Az első generációs értelmiségivé válik a falusiak 55,3%-a, a kisvárosiaknak 44,5%-a, a megyei jogú városokból érkezőknek 38,7%-a, a budapestieknek viszont csak 17,1%-a. A budapestieknek közel fele harmadik generációs értelmiségivé válik, ezzel szemben a falusiaknak alig több, mint egytizede, a kisvárosiaknak alig egyötöde, a megyei jogú városokból érkezőknek mintegy egyötöde.

Az apáknak az összes megkérdezett százalékában több mint egyharmada diplomás, az anyák estében is közel hasonló az arány. Az apák között azonban 21,4% az egyetemet, 15,7% a főiskolát végzettek aránya, az anyáknál viszont az arány megfordul, 14,9% az egyetemet és 23,6% a főiskolát végzettek aránya.

Az apáknak közel egyötöde, az anyáknak viszont alig egytizedének a legmagasabb iskolai végzettsége a szakmunkásképző. Képzési szint szerint igen markánsak a különbségek: az egyetemisták apjának mintegy fele diplomás: 33%-a egyetemet, 17,2%-a főiskolát végzett. Az anyáknak pedig 23,6%-a végzett egyetemet és 28,6%-a pedig főiskolát. A főiskolások apjának, illetve anyjának alig több, illetve nem egészen egyharmada diplomás. Szembetűnő az is, hogy az egyetemisták apjának alig több mint egytizede, a főiskolásoknak viszont egyötöde rendelkezik szakmunkásképzőben szerzett legmagasabb iskolai végzettséggel.

A nappali tagozatos hallgatók apjának csaknem egyharmada a munkásosztályhoz, egyötöde pedig a kishivatalnok, kisburzsoá osztályokhoz tartozik, az anyák esetében pedig mintegy egynegyed, egyharmad sorolható a fenti osztályokba. Az a tény, hogy a nappali tagozatos hallgatók fele munkás és kispolgári, kisburzsoá családból származik, (a levelező hallgatóknál ugyanezeket az adatokat találjuk) több szempontból meghatározza az elsős hallgatók szociológiai helyzetét: a hallgatók fele számára az egyetemi polgárrá válás mindenképpen felemelkedés, azaz kézzelfogható a középosztályosodás folyamata. A szülők anyagi helyzetét osztályszempontból vizsgálva pedig az is látható, hogy a fogyasztói javak birtoklása, valamint a „hagyományos” – föld, ház – tulajdonlás különösen a munkás elitre, valamint a kispolgári, kisburzsoá osztályokra jellemző. Ennek a változásnak igen fontos következménye, hogy míg korábban a főiskolai és egyetemi hallgatók családi szocializációjában a kulturális háttér volt a meghatározó (ez természetesen napjainkban is fontos, lásd a harmadik generációs értelmiségivé válók magas arányát), napjainkban viszont egyre inkább az anyagi, fogyasztói, anyagi központú tulajdonosi háttér válik meghatározóvá.

A családi háttéren belül a gazdasági tőke szerepének előretörését jól mutatja, hogy az elsősöknek mintegy egynegyede említett befolyásos vállalkozót, és csaknem 15%-a felsőszintű gazdasági vezetőt, ezzel szemben elismert művészt, tudóst, sajtónál dolgozó újságírót a megkérdezetteknek alig több mint egytizede említett. Figyelemre méltó a helyi szintű politikusok (7,2%) és az egyházi vezetők (4,8%) említése a befolyásos rokonok körében. A főiskolások esetében különösen figyelemre méltó, hogy a hallgatók családi, rokon körének a befolyásos vállalkozó, a piac világa és az országos szint helyett a helyi politika világára koncentrálódik, ezt azért is hangsúlyoznunk kell, mert az elsősöknek a kétharmada főiskolás.

Az első éves, nappali tagozatos hallgatóknak 23,9%-a falusi, 25%-a városi, 27,2%-a megyei jogú városi és 23,9%-a budapesti. Az arányok 1997/1998 tan-

évhez képest nem változtak, azaz az oktatási expanzió ellenére az első éves egyetemi polgárok sokkal urbanizáltabb környezetből kerülnek ki, mint az ország polgárai, akinek 40%-a él falvakban. (Székelyi – Csepeli – Örkény – Szabados 1998, 54-55).

Ráadásul a képzés szint szerint igen jelentős különbség rajzolódik ki. A nappali szakos főiskolásoknak egynegyede, az egyetemistáknak viszont alig több mint egyötöde falusi. Különösen figyelemre méltó, hogy az egyetemistáknak csaknem egyharmada budapesti a főiskolások egyötödével szemben. Figyelemre méltó az is, hogy a levelező szakosok még inkább városi környezetből kerülnek ki, mint a nappali szakos hallgatók annak ellenére, hogy a budapestiek aránya a nappali szakosok egynegyedéről egyötödre csökken. Figyelemre méltó az is, hogy mind az egyetemisták, mind a főiskolások mintegy egyötöde falusi.

A nappali tagozatos hallgatók 2,6%-a, a levelezősöknek 3%-a említette, hogy romák vannak felmenőik között. A nappali szakos egyetemisták 1,4%-a, a főiskolásoknak viszont 3,2%-a roma származású. A levelező szakosok esetében az egyetemisták aránya 3,2%, a főiskolásoké azonban 2,8%. A roma származású egyetemi polgárok aránya igen alacsony a mintában, de azért, hogy a roma fiatalok inkább levelező szakosok, megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy a roma fiatalok továbbtanulásában inkább játszik szerepet „vékony szálon” történő, de mégis kimutatható középosztályosodása, mint a romák támogatására fordított oktatáspolitikai törekvések egyik eredménye.

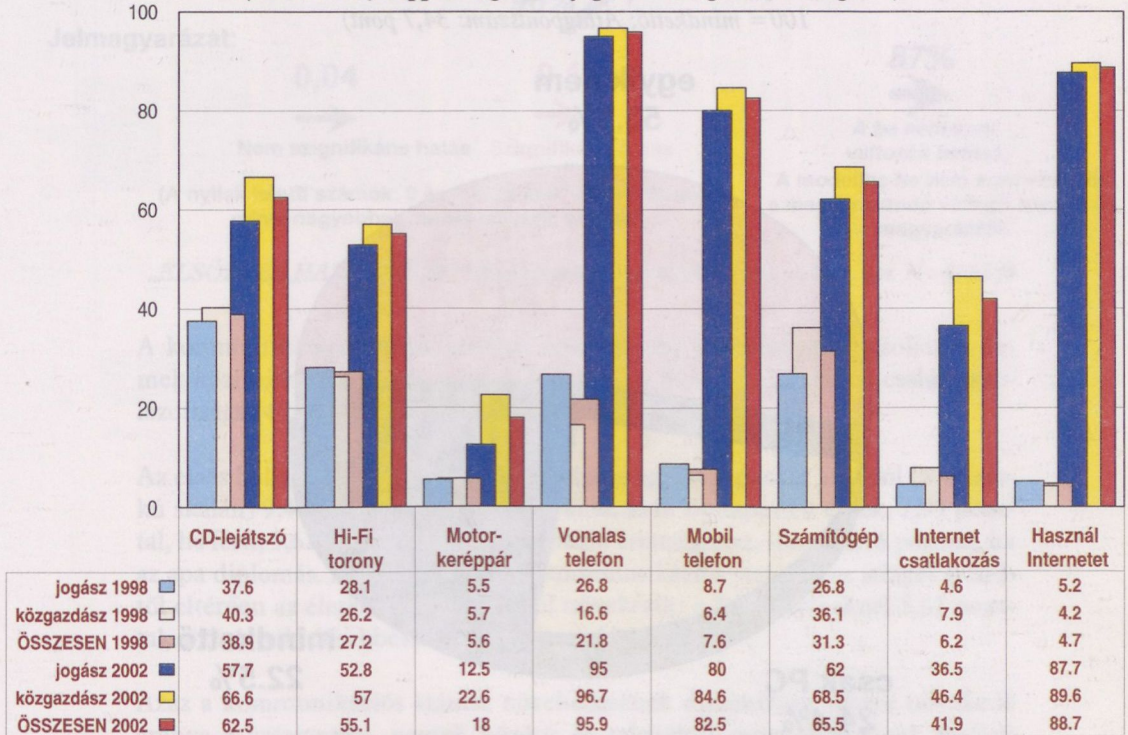
2. Az elsős hallgatók kommunikációs státusza. A kommunikációs státusz kiépülésének dinamizmusa

Az összes első éves hallgatók közel kilenctizede, 86,9%-a rendelkezik mobil telefonnal, 42,5%-a számítógéppel és 22,5%-a saját Internettel. Közel háromnegyedük (72,3%) olyan családból jött, ahol számítógéppel rendelkeznek, és több, mint harmaduk (39,5%) családjában a számítógép-használat a világhálóval való kapcsolattal párosul. Az elsős nappali tagozatos hallgatók saját javakkal való ellátottsága tehát lényegesen magasabb, mint a 15-29 éves magyar fiataloké. Ez azt jelenti, hogy a felsőoktatás expanziója a felsőoktatásba kerülő fiatalok fogyasztási státuszának egyre növekvő szerepével jár együtt. A saját fogyasztási státusz növekvő szerepe is alátámasztja, hogy az oktatási expanzió összekapcsolódik a középosztályosodással, de ezt igen markánsan mutatják a szülők osztályhátterére vonatkozó adatok is.

A 2001/2002. évi és az 1997/98. évi elsős nappali tagozatos hallgatók két elit csoportját a közgazdász és jogász hallgatókat összehasonlítva különösen szembevetű a kommunikációs státusz kiépülésének dinamizmusa. 1998-ban mobiltelefonnal a hallgatóknak csak 7,6%-a rendelkezett. A megkérdezettek alig egyharmadának (31,3%) volt számítógépe és otthoni Internet kapcsolattal rendelkezők aránya pedig 6,2% volt. A világhálót pedig az elsős hallgatóknak 4,7%-a használta. Ezzel szemben 2002-ben elsős közgazdász és jogász hallgatók mobil telefonjának aránya több, mint tízszeresére 82,5%-ra, a számítógéppel rendelkezők aránya mintegy kétszeresére, 65,5%-ra, az otthon Internet-csatlakozással rendelkezők aránya pedig csaknem hétszeresére 41,9%-ra emelkedett. Az internetező elsős hallgatók aránya pedig mintegy húszszorosára 88,7%-ra nőtt (41. ábra).

41. Eszközellátottság alakulása 1998-2002

(Az elsőéves, nappali tagozatos jogász és közgazdász hallgatók)

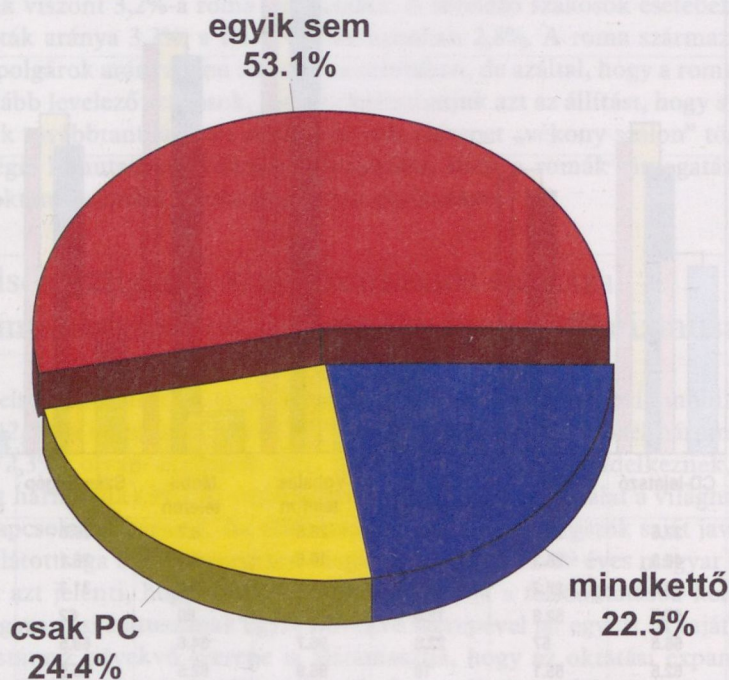
Az „Elsőéves hallgatók 1998” és az „Elsőéves hallgatók 2002” vizsgálatok, Oktatókutatató Intézet, 1998-ban N=1226 fő, 2002-ben N=216 fő

Az is szembevetendő, hogy 2002-ben nemcsak az elsős hallgatók elit csoportja, hanem az elsős hallgatók összességét tekintve azt tapasztaljuk, hogy számítógéptől (72,3%) az otthoni hozzáférésig (39,5%) és az Internet-használatig (78,6%) eléri, illetve megközelítik a két elit csoport – a nappali közgazdász és jogász hallgatók – arányát.

A kommunikációs státusz dinamikus növekedése mellett is fennmaradtak bizonyos társadalmi egyenlőtlenségek. Az elsős hallgatók 24,4%-a rendelkezik saját számítógéppel Internet-csatlakozás nélkül, míg 22,5%-uk saját Internettel is (ha nem vesszük figyelembe a háztartás más tagjai tulajdonában lévő eszközöket (42. ábra).

42. A megkérdezett kommunikációs státusza

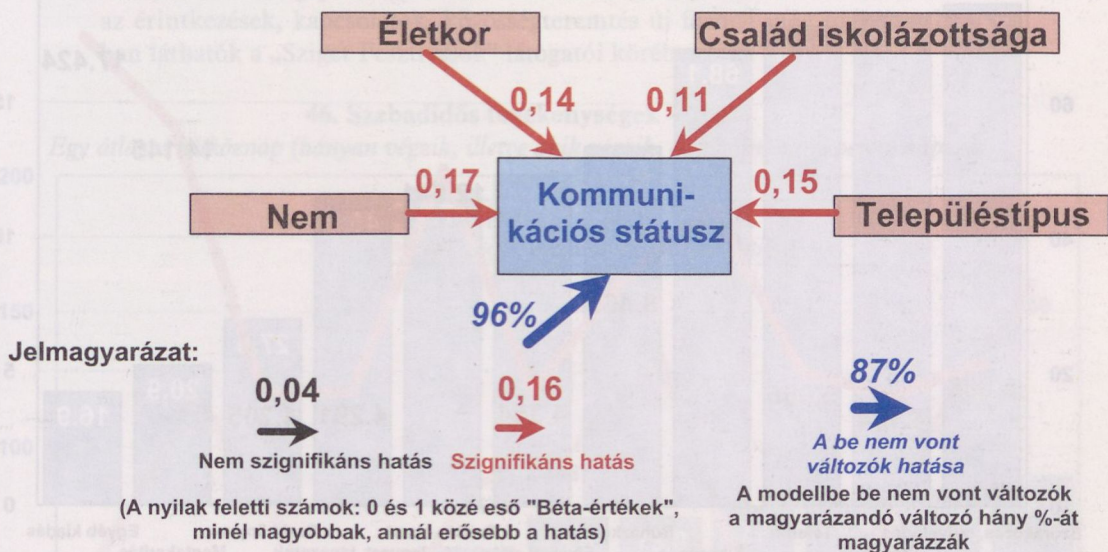
(Van-e saját PC, Internet: 0=egyik sem, 50= csak PC, 100= mindkettő; Átlagpontszám: 34,7 pont)

„ELSŐÉVES HALLGATÓK” Oktatókutatató Intézet, 2001. nov. - 2002. ápr. N=4562 fő

43. A megkérdezett kommunikációs státusza (teljes faktoriális modell)

- A „teljes faktoriális modell” összesített magyarázóereje: a magyarázandó változó szórásának 9,2%-át magyarázzák a bevont magyarázó változók.
- A modell szignifikáns, (az F-próba elfogadási valószínűsége: 0,000).
- A modellbe bevont esetek száma (érdemben válaszolók): 4.389 fő

„ELSŐÉVES HALLGATÓK” Oktatókutatató Intézet, 2001. nov. - 2002. ápr. N=4562 fő

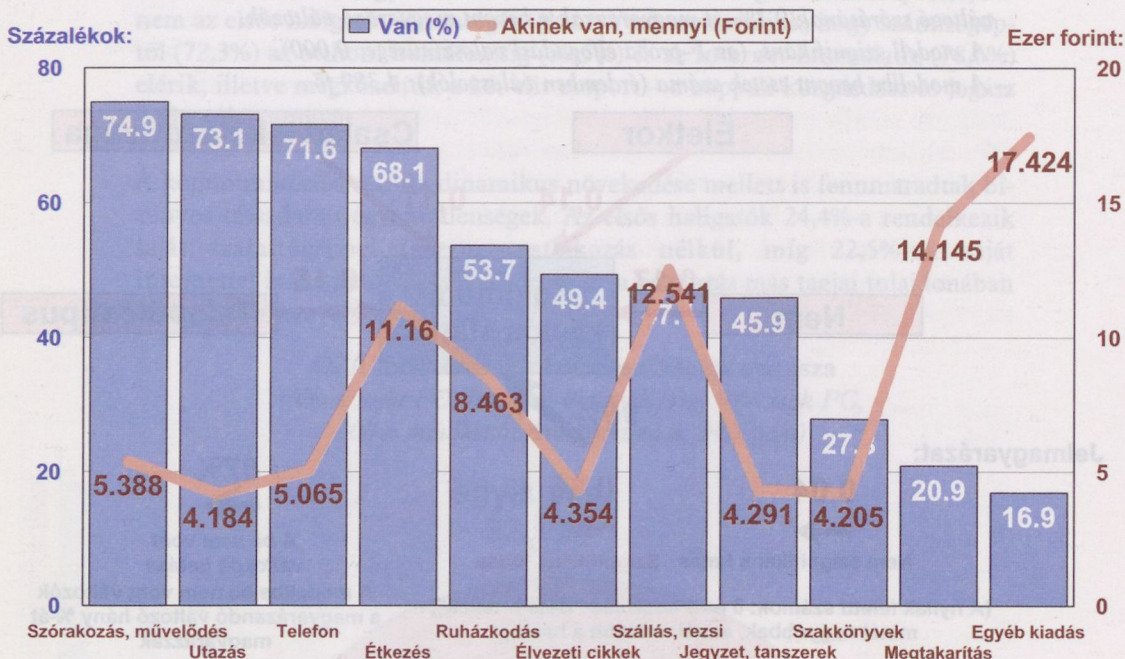
A kommunikációs státusz javaival rendelkezést azonban befolyásolják a nemek közötti különbségek, a településtípus, az életkor, valamint a család iskolázottsága (43. ábra).

Az elsős hallgatók kommunikációs státusza egy 34,7 pontos átlagtól (a százfokú skálán) 9,49 ponttal magasabb azoknál, akik Budapesten élnek, 7,99 ponttal, ha férfi, 5,61 ponttal, ha mindkét szülő érettségizett, illetve 4,16 ponttal, ha az apa diplomás. Az elsős hallgatók kommunikációs státusza az átlagos trendtől eltérően az életkor emelkedésével növekszik: a 24-25 éveseknél 5,61 ponttal, a 26 évnél idősebeknél 10,44 ponttal (44. ábra).

Azaz a kommunikációs státusz növekedésének dinamikája, illetve növekedő aránya a származási, nemek közötti és települési egyenlőtlenségek mellett ment végbe, illetve következett be.

45. Kiadások szerkezete – 2002

Egy átlagos hónapban (van-e, az érdemben válaszolók átlaga forintban)

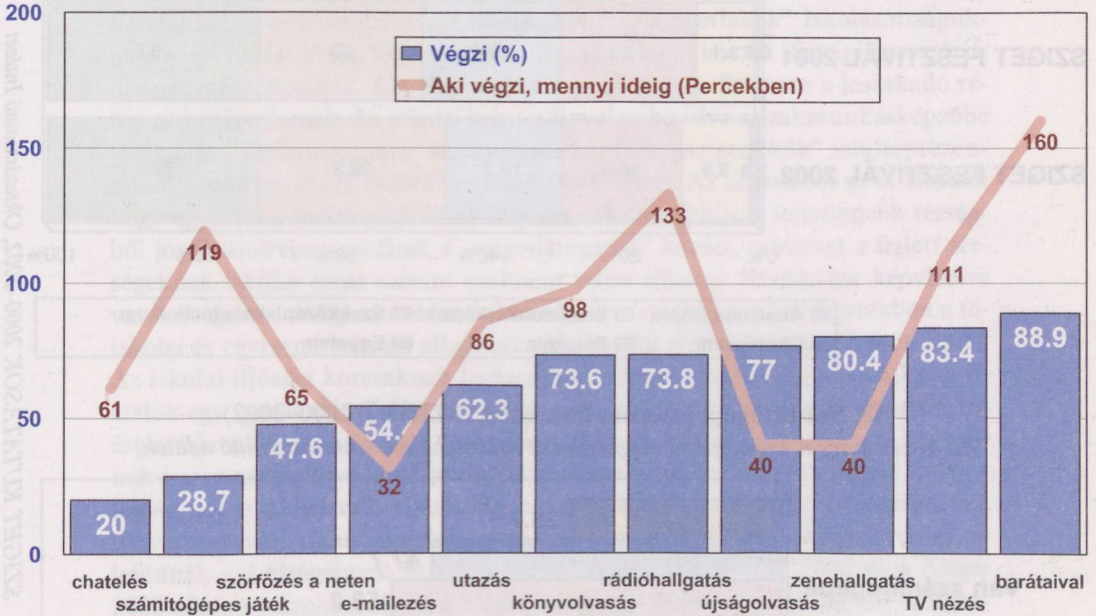
„ELSŐÉVES HALLGATÓK” Oktatókutatató Intézet, 2001. nov. - 2002. ápr. N=4562 fő

Az első hallgatók vizsgálatából az is kiderül, hogy a kommunikációs státusz kiépülése átalakítja a fiatalok életformáját. Az első hallgatók 73,1%-a költ havonta 5038 forintot telefonra, amely azt jelenti, hogy a telefonra fordított összeg gyakoriság szerint a második helyet foglalja el a hallgatók kiadásai között, a kifizetés nagysága szerint pedig az előkelő negyedik helyre sorolódik (45. ábra). Az Internet-használat fontos részévé vált az első hallgatók szabadidős tevékenységének is. Egy átlagos nap a hallgatóknak több mint fele (54,4%) 32 percet internetezik és közel fele (47,6%) hatvanöt percet tölt a világhálón szörfözéssel. Figyelemre méltó, hogy a hallgatók egyötöde egy órát tölt chateléssel. Több mint egynegyede (28,7%) a hallgatóknak napi két órát hódol a számítógépes játékoknak (46. ábra).

A számítógép- és az Internet-használat az információk megszerzése és a lazítás (játék) különösen a kapcsolatok építésében-fenntartásában játszik igen fontos szerepet, különösen a „csetelés” hozza létre a kapcsolat- és közösségteremtés új formáit (nyelvi kifejezésben, érintkezési módban stb.) és új tereit (Gábor 2001). A számítógép- és Internet-használattal járó életforma váltás, valamint az érintkezések, kapcsolatok, közösségteremtés új formái még nyilvánvalóbban láthatók a „Sziget Fesztiválok” látogatói körében.

46. Szabadidős tevékenységek – 2002

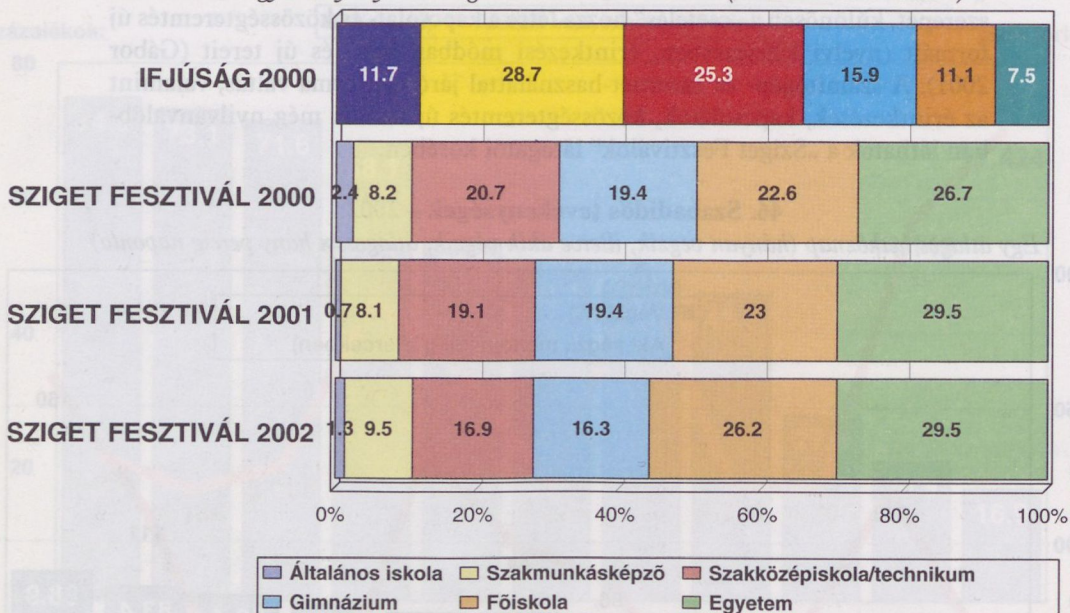
Egy átlagos hétköznap (hányan végzik, illetve akik végzik, átlagosan hány percig naponta)

„ELSŐÉVES HALLGATÓK” Oktatókutatató Intézet, 2001. nov. - 2002. ápr. N=4562 fő

47. Iskolai szint * szerinti megoszlás

Az összes magyar anyanyelvű megkérdezett százalékában (összehasonlító adatok)

48. Számítógép, internet használat (SZIGET 2000–2002)

Az összes magyar anyanyelvű megkérdezett százalékában (összehasonlító adatok)

